

Г.Б. Жұмабекова¹, А.А. Головачев²

^{1,2}Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті,
Алматы қ., Қазақстан

ОРТА МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЕТЕЛ ТІЛШЕРІН МӘҢГЕРУ ҮРДІСІНДЕ РИФМДЕРДІ ПАЙДАЛАҢУ

Түйіндемесі

Мақала жалпы білім беретін мектепте ағылшын тілі сабақтарында балалар рифмдерін пайдалануды талдауға арналған. Балалар шынайы митомал (рифмалар, аналар және т.б.) негізінде шет тілін сөзжас митомал үйренеді. Шынайы материалдар балалардың оқу материалдарына оқын шығарылады. Шет тілі сабағында рифмдерді пайдалану сыныпта немесе сыныптан тыс балалардың өзара қарым-қатынас жасауына мүмкіндік береді, оқырға, шынайылықты қалыптастырады. Авторлар жалпы білім беру мектебінің бастауыш деңгейінде оқушыларды шет тіліндегі қарым-қатынасқа дайындауға рифмдерді пайдалану тиімді технология деп қорытындыға келеді. Ең алдымен, қарым-қатынастың лексикалық аспектілері қалыптасады. Қабилділіктің шынайылығы үшін рифмдер қарапайым сөйлемдермен берілуі мүмкін. Рифмдер оқушылардың лингвистикалық және мәдени көзқарастарын кеңейтеді, сонымен қатар шет тіліндегі лексикалық дағдыларды, тыңдау және сөйлеу дағдыларын дамытады. Күресікті өмірде көзделетін тіркестер болмағандықтан, рифм негізінде өкі мәдениеттің (отандық және шетелдік) салыстырмалы талдауын жүргізуге болады. Осылайша, біздің зерттеуіміздің мақсаты жалпы білім беру мектебінің бастауыш деңгейінде ағылшын тілі сабақтарында тиімді қолдану тиімділігін көрсетуге жолға асырылды.

Түйін сөздер: рифм, шет тілін мәңгеру, бастауыш деңгей, жалпы білім беретін мектеп, тыңдау және сөйлеу дағдыларын қалыптастыру

Г.Б. Жұмабекова¹, А.А. Головачев²

^{1,2}Казанский университет международных отношений и мировых языков им. Абылай хана,
г. Алматы, Казахстан

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ РИФМОВОК НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА НА НАЧАЛЬНОЙ СТУПЕНИ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Резюме

Статья посвящена анализу использования детских рифмовок на уроках английского языка в общеобразовательной школе. Дети с удовольствием изучают иностранный язык на основе аутентичного материала (рифмовки, песни и т.д.). Аутентичный материал помогает им концентрироваться на изучаемом материале. Использование рифмовок на уроках английского языка способствует общению как внутри классовой атмосферы, так и за ее пределами. Авторы приходят к справедливому выводу в отношении того, что рифмовки являются эффективной технологией в подготовке учащихся к иноязычному общению на начальной ступени общеобразовательной школы. Прежде всего, формируются лексические аспекты коммуникации. Для удобства восприятия, рифмовки могут быть разделены на коллокации и сконструированы в простые предложения. Рифмовки расширяют лингвокультурологический кругозор учащихся, помимо иноязычных лексических навыков развивается умение аудирования и говорения. На базе рифмовок можно осуществлять сравнительный анализ двух культур (родной и иностранной), поскольку там представлены фразы из обиходной жизни. Таким образом, цель нашего исследования реализовалась в демонстрации эффективности использования рифмовок на уроках английского языка на начальной ступени общеобразовательной школы.

Ключевые слова: рифмовка, овладение иностранным языком, начальный уровень, общеобразовательная школа, формирование умений аудирования и говорения

ETAHP 14.01.11

К.Қ. Құрбанбаев¹, Д.Н. Есенбаева²

^{1,2}Ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛ САЯСАТЫ

Ақпарат

Бұл мақалада Қазақстан Республикасының тіл саясатына социолінгвистикалық ұстанымдар негізінде талдау жасалады. Тіл саясаты белгілі бір мемлекетте өмір сүріп жатқан халықтар еркін сөйлей алатын, рухани және материалдық қажеттіліктерді өтейтін, әділділік, адеулеттік, білім беру, денсаулық сақтау, ғылым салаларында көңінен қолданғысыз не, мемлекет тұтастығының іргетасын қалаушы негізгі коммуникативтік фактор ретінде қызмет атқарады. Тіл саясатының негізгі қағидасы – *бір мемлекеттегі азаматтарды рухани, діни ұстанымы мен наным-сеніміне, дүниетанымына, жанына, жынысына, әлеуметінде топтық жіктелісіне қарамай ел ақрамы мен ортақ мәдениетке қатынастарын біртегіске айдалдырып қызмет ететін нысанды ұстау.*

Тіл саясаты – тілдік жоюлар, тіл туралы маң, тілдік ақуал, тілдік статус, тілдік жағдаят, тілдік құқық, тілдің өміршеңдігі, тілдік қастығыстану, тілдік төрсіздік, көптілділік, көптілділік сияқты социолінгвистикалық іргелі ұғымдар жүйесімен қаралымдық-мазмұндық сабақтастықта сараланады.

Мақалада көптілті мемлекеттердің тілдік жағдайы бөлілді және көптілді мемлекеттермен салыстырғанда күрделі сөзді нақты мәліметтер негізінде ғылыми айналымға түседі.

Түйін сөздер: тіл саясаты, саяси ұғымды шешім, тілдік мәртебе, тілдің өміршеңдігі (vitalность языка), үштілділік, тіл туралы маң

«Патриоттықпен тығыз байланысты мемлекеттік маңызында мәселе – мемлекеттік тіл мәселесі. Мемлекеттік тіл – бұл Отан бастау алатын Ту, Елтаңба, Әнұран секілді бұл сөздік нысан. Және ол елдің барлық азаматтарын біртегісінді тиді»

Елбасы, Н.Ә. Назарбаев

Тіл саясаты – мемлекет қызғасы мен бақуаттылығы артуына айрықша әсер ететін мемлекет ұстанымдарының маңызысы. Тіл саясаты – мемлекеттік саясат, ол өгеменді еліміздің бөрік арқуы, демографиялық, ері саяси ақуалдың тұрақтылығын қамтамасыз ететін маңызды күш. Мемлекет біртұтастығы мен ынтымағын ұстау ретінде қалыптастыруда, өсіресе көптілті мемлекеттер үшін тіл саясаты шешуші мәселе. *«Сөзі жоқалған ұлтымыз әлі де жоқалмады»,* – деп А.Байтұрсынұлы айтпақшы. атқасынмен қамалға көн қалған қалық өз ана тілін сақтап қалға бөлешіне тәуелсіздігі. Тіл млтпен бірге өмір сүруші, рухани қалыптасуында қайсыр тамырына ғасырлар бойы сіңіруші, ұлттық сана мен болымысты тәрбиелетуші сарымас қалыптасын немесе Гүлболдыша айтсақ, *«Тіл – қалыңның рухы».*

Тұрақты даму барған сайын қорігі өлеменді қоғамдық процестердің ұтымын жүруінің негізгі өлшемге айналған қалады. Ал тұрақты дамулық шарттарының бірі – ұлттарлық қатынастардың тұрақтылығы болған табылады. Көптілті мемлекетте этностардың жарасты өмір сүруіне, ұлттарлық бөбітшілік пен қалысыздық сақталуына тіл саясаты мақал етуге тиіс [1, 176].

Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың: *«Төуелсіздік – Алтын күмбезді дейтін болсақ, сол күмбезді тір-н тұрған төрт бағыміз бар, оның біріншісі – Елтаңба, екіншісі – Әнұран, үшіншісі – көк байрақ, төртіншісі – қызық тіл»* деген сөзі кім кімді болымысыз, оға қалдырады. Тіл саясаты – мемлекеттік саясаты, ол өгеменді еліміздің бөрік арқуы.

Жаһандықу азымақтар тіл үшін күрес өте бөлеші түрде жүріп жатыр. Тілдік талас, ана тілді сақтап қалу, ашығуы тілдердің қысқ тілдерді жатын көне үрдісі ХХІ ғасырдағы тілдік жағдаяттың шықайы керілісі. Сол үшін ербір мемлекет неғдірлым жақсы, саяси ұтымын тіл саясатын ұстағуды көздейді. Ал тіл саясаты өлдігімен жасалмайтын белгілі. Дамыған елдерде өлемендік лінгвистикалық талдаулары мен зерттеулерінің негізінде тіл туралы маң қалыптаспады. Қазақстан Республикасында тілдерді қолдануымен қатыстық мәңгілері, алымдағы тіл саясатын қалыптасқан тұрғында реттеп, оған тиімді жүргізуге қатысты қалыптасқан маң ақтілері, бағдарламалар және құтықларлар топтастырылған. Тіл туралы маң – тіл саясатының маң негізгі іргетасын, сүйенісін тірегі. Сөбөбі түрлі тілдік қатынастар мен проблемалар, тіл туралы маң жүйінде шешіледі. Тіл туралы маң мемлекетте өмір сүретін барлық этникалық топтардың қарымдығын тұрақтыластырады болуы тиіс. Америкалық өлемендік лінгвистикалық кернекті өкілі Дж. Фаншмантың пікірі бойынша, *«қандай да бір мемлекетте өмір сүріп жатқан этникалық топтар өздерін топтақанды ұлт ретінде емес, мемлекет тарихына бақуаттымын сеніме бастаса, мемлекетте ынтымақтық қалыптасқан қалыптау бастайды»,* – дейті [2, 39].

Қандай да бір тілдік қосағөсіз көтертін, сол тілдік қоғам өмірінің барлық саласындағы қосағөсіз мүлтіксіз атқара алатындай деңгейде болуы керектігі мемлекеттік тіл саясаты өте ұтымын болуы керек. Бұл – өте күрделі мәселе.

Мемлекеттік тілдік саясат тұрғысында көздейтін басты мақсаты – сол мемлекетте өмір сүріп жатқан ербір азымат еркін сөйлей алатын, рухани және материалдық қажеттіліктерін өтей алатын, білім-ғылым мен шығармашылығын дамыта алатын, мемлекет тұтастығын іргетасын қалаушы, қоғамдық барлық салаларында коммуникативтік қолданғысыз не бір тілді қалыптастыру. Мемлекеттік

тіл саясатын жүргізудегі қарардың дамуларға мәмлөкәттің өзі тікелей жақпал өтеді.

Білім-ғылым, мәдениет пен өркениет, миграциялық қоныс аударыстар, одан тыс мәмлөкәттер мен империялардың қаруы мен қалуы, соғыс-бейбітшілік кәлісімдер, тұрлі тарихи-қоғамдық, саяси-экономикалық жағдайларға байланысты, бір мәмлөкәтте біріді этникалық топ өкілдері көздөспейді. Десе де бір ұлттық негізінде қарастал мәмлөкәттер ретінде *Жапония, Оңтүстік және Солтүстік Корея, Италия, Португалия, Бангладеш, Дания, Бразилия, Польша, Исландия және Венгрия* тағылады. Көп жағдайда этникалық топтар мен олар шоғырланған жердің тілдік типологиясы бір-бірімен сөйкөс кәле бөренейді. Сол үшін көббір мәмлөкәттердің тілдік саясаты осындай жағдайларға байланысты саяси ұтымды шешім тауып жатса, өкді бірәулері тілдік қақтығыстардың орын алуына сөйкөс болып жатады.

Көптілді мәмлөкәттердің тілдік жағдайы біртүрлі немесе көптілді мәмлөкәттермен салыстырғанда күрделі. Ондай мәмлөкәттер барлық ұлттарды біріктіретін ортақ, біріді идеяны ідейді.

Көптілді мәмлөкәт деп тағылуы үшін, мәмлөкәтте үш немесе одан да көп тіл қоғамдық барлық салаларында тең дәрежеде қымыт өтуі керек. Мәселен Европадағы *Бұраланды дейін мәмлөкәтте көрәт, өккәт, славян, славян тілдері; Швейцарияда неміс, француз, италиян, ретороман тілдері; Үндістанның астанасы Делиде – хинди (бірінші ресми тіл), панджаби және үрду (екінші ресми тілдер) тілдері; Сыманурда – малай (ұлттық), алышын, қытай, тамиль (ресми) тілдері; Зимбабведа – ресми тіл ретінде 16 тіл көкәтілген; Конго Республикасында – француз (ресми), китуба (конго; ұлттық), алышын (ұлттық) тілдері көкәтілген* [3].

Көптілді мәмлөкәттер сол мәмлөкәтте өмір сүретін этникалық топтардың пайыздық үлесі мен негізгі ұлттық қақтығыс негізінде «мәмлөкәттік», «ресми», «ұлттарлық» т.б. тілдерді көкәтеді. Тілдерге берілген мәртөбелерге сөйкөс, мәмлөкәт ішінде ұлттарлық қақтығыстар та мәселені айқалып өтпейді. Десе де Швейцария мәмлөкәті өз жүнінде 4 мәмлөкәттік тілді қатар алып жүрген үлгілі мәмлөкәт ретінде тағылып отыр: *неміс тілі (сөйкөшілер көрсенімісі 64%), француз (18%), италиян (10%) және ретороман (0,8%)* [2, 43]. Мұндай тілдік саясаттың әр жағдайда, көптілді мәмлөкәттерде өкәткі, үшінші тілді мәйкәттеу мәселесі тікелей сол қақтығыс өзі мәйкәттеумен астасып жатыр.

Қазақстан Республикасының мәмлөкәттік тіл саясатына қатысты ғалым Д.Әлмөбөев мәмлөкәтті пікір айтады: *«1989 жылдан бері қазақ тілінің мәмлөкәттік алақан уақыт ішінде тіл саясатының өк үлкен келеуін анық өткөс болады. Ақпартымы – тілдің мәмлөкәттік статусына не болған келеуі. Бұл келеу тіл саясатының өз арқалы жазық мәмлөкәттік, ұлттық идеяларының негіз мәмлөкәттік айқалдайтын шеш мәмлөкәтті мәмлөкәтті – тіл тауы болып өкәтәлінді... Екінші келеуі – ХХІ ғасырдың басындағы тіл тауы болып өкәтәлінді. Бірақ бұл келеуінде тіл саясаты алақанғы тіл саясатының қушы не бола алмайды»* [4, 66].

Төуәсілігіміздің алғашқы жылдарында «қазақ тілі мәмлөкәттік тіл деп», ал орыс тілі «ресми тіл» деп көкәттік. Сөйкөс бұл өкәсілі өкәлі-өкәлі көтеріп кәле жатқан 130-дан астам этникалық топтарды біріктіріп отырған өкәсілінің қақтығыстығы үшін жасалған саяси өді. 25 жыл өткәткен көйінгі қазақстандықтардың тіл мәселесіне көзқарасы біршама өзгергені байқалға болады. Әлбетте, мәмлөкәттік тіл – қазақ тілі, өрте ме көп не түбінде қазақ тілінің құтыры биік, мәрөлі үстем болатыны сөзсіз өді. Қазақстан Республикасының тіл заңнамаларында көрсөтілгендей, мәмлөкәттік өмір сүретін ұлттардың өз тілдерінің дамуына көрі өрәкет жасалған жоқ. Қазір 70% өге ұлт өкәлдерінің қазақ тілін өкүде бар күш-жігерін қарсап, балаларын қазақ балабақшасы мен қазақ мектептеріне беру күшпен өкә байқалады. Демек, тілдік саяси өзгерген, мәмлөкәттік тілге деген қақтығыс пен сарқалы күшпен-күште арғуда. Соған орай, қазақ тілінің мәмлөкәттік тіл ретінде мәртөбесі айқын жөне болашағы өкө деп айғуға толық негіз бар.

«Үштілділік» тіл саясатын ұстап отырған бүтінгі Қазақстан үшінші, тілдік-саяси көнекті бастап өткөруде. Бүтінгі Жазр Қазақстанның тіл саясаты «үштілділік» үнәсілне дамуға бәт бидәш отыр.

«Үштілділік» идеясы 1995 жылы Еуро Одақты қалу көнекіне сөз өтіліп, өкәсілі бақпалықпен мен алғашқы жобалар жасалып, жүзеге асыру реформалары қарастырыла басталды. Ақпарттық ғасырда ортақ қарарды көздөген еуропа алақаттары үш тілді тең дәрежеде білу керек деген ұстапқы жазпай өкәсілі. Ал өкәсіліде «үштілділік» идеясы 2004 жылы өкәсіліне Н.Ә. Назарбаев алғаш сөз өтті. 2006 жылы Қазақстан Халықтары Ассамблеясында *«Үш тілді білу өкәсілі боланымынғы ұлым қарасты. Әлем барған сайын жаһандық түсте, кәсіліне ұлттық үлкен мәлдік өкәсіліне өкәсіліне білуді маңылы зор»* – деп өкәлі өкәлі, 2007 жылы «Жаңа замандағы Жаңа Қазақстан» жолдауында өкәсілі «Үштілділік» мәмлөкәтті жобасын көнек-көнекпен жүзеге асыруды ұстады. Осымен бастап, Қазақстан Республикасының жазр тіл саясаты басталды. Көптілді білім алу «Қазақстан Республикасының Конституциясымен», «Тілдер туралы заңдармен», «Білім туралы заңдармен», «Тілдерді дамуға мен

қолданғудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламаларымен» бекітілді.

Әлем әлдерінің текника, ғылым-бітім, экономика, бейнесіне алға осып кетулерінің бірден бір сөбөбі – бітімге деген көзқарас, талшасы, қарам-қатынас басқаша болуында. Қазак диласының ұлы пәренгі, өлемнің өкіліні ұстаы әл-Фараби 77 тіл білді. Қосімділік нем ұшымділік – Қазақстанда өжелден белді құбылыс. Әлбасым, өлімдідегі Қазақстан аумалымданы қосімділік нем ұшымділіктегі бір сымдары өрмеден келе жетімден қазак тілі болды. Оның арлы атасы түркі тілдері, оның ішінде қышак тілі болған. Қазіргі Қазақстан аумалымданы қалалар қай заманда да көптілігі болатын. Осыдан 10 қасыр бұрым М.Қашқары қала түркімдарының тілі қоспа, тіліне «бұтылған» деп аман көрсеткені белді. Сол бір аман жетімнен «ұш дәстүр» өлді құшықымдыда даныман жетімасы ішінде [3, 29].

Десе де «үштіліктің» идеясы зор болғанымен, оның формасын, жүзеге асыру стратегиясын жазғанын қарастыру қажет. Біресе тілің бір мемлекетте қатар өмір сүруі тілің қаршықты түркілікте қойылады. Тіл «ол ішінде, ол ұшын» деп зерттелетін дәуір өтіп, аспропозитік парадигмаға өйткені тіл өзі субьект ретінде қарастырыла бастады. Субьект тілі қолданғушы адам болса, адам санын қалай өзгерсе, тіл де санын өзгереді деген тұжырымға ғалымдар бірауымдан келісіп отыр. «Үштілігі» мемлекетте өсіп-өркендеуші жас ұрпақтың тілің саласын қаршықты түркіліктегі зор субьекті қажет өтеді. Тұтқа болып жетілудің төгілі тұтам тілі – қазак тілінде өкелділігі жас ұрпақ жетімасын болыма өсіріп өсуі қажет.

Әлбасым: «Қазак тілі ұш тілдігі біреуі болып қалмайды. Ұш тілдігі біреуінісі, көптілісі, басшысы, маңымданы болы береді» деген ашық пікірің осы «үштіліктің» саласын басты қажетімен өтіп алуымен керек. «Мемлекеттік тілі ұштылардың құшықымдыда қай жерінен орын алуы мүмк? Жетім – біреу: ол іретасын қалауы мүмк. Неге? Бірмәнде, мемлекетке ұш тілі де керек, бірақ түркі мемлекеттік тілі болуы шарт» [3, 26]. – деген ғалым Б.Хасановтың пікірі өте дұрыс.

Көптілігі мемлекеттердің қатарында Қазакстан ғана бар өкес. Әлем бойынша Америка, Германия, Франция, Үнді, Ресей және т.б. ірі мемлекеттерді алғашық, ер алды мемлекеттік тілі бар және сол әлдердің мемлекеттері сол мемлекет бекіткен тілің алға болғаны. Сол әлдерге көшіп кеткен мемлекеттер туралы айтқанда, тұрғынның қаршықты өзі мемлекеттік тілі білмесе, қаршық түгілі құшлілікті өмір сүрулерінің өзі қаршық. АҚШ-ты алғашық, 2016 жылғы санақ бойынша мемлекетте 320 млн-дай адам өмір сүреді және олардың бәрі бірқалып ағылшын тілінде сөйлейді. «Бірақ қытайшасын, үндішасын, африкашасын» деп жетімасын, бірауымдан «америкашасын» деп зор мемлекетке айтқанды. Тілің ағылшын тілі қос тіл ретінде бекітілген Қазак, Ираншасын өзіде француз, арақал тілдеріне мемлекеттік-ағылшын элементтері қоспауды қалағанды мақсатымен арақал «тіл шешінісі» қаршық жасап қажет жетімасын шешілер қолданыма.

1991 жылғы КСРО-дан өз өкелділігі дербес алып кеткен, бірауымдан республикалар – Грузия, Әзірбайжан, Армения, Латвия, Литва, Түрікменстан, Әбжықстан, Эстония туралы ғалымдардағы өкелімдегі салтындағы мемлекеттер бойынша, мемлекеттік тіл деп өз аша тілдері көрсетіліп тұр.

Сонда, «үштіліктің» идеясы Қазақстан Республикасының Конституциясында көрсетілгендей, «қазак тілі – мемлекеттік тіліне» өшбір қажым жетімасы керек. Орас тілі мен ағылшын тілі қазак тілінің өміршектілігіне өшбір қажым текірімеу керек. «Қосімділіктің» «үштіліктің» ағылшын – Қазақстан Республикасының мәрөбіні арттыратын сарабал саласат деп әлбасым айтқан өтті. Ағылшын тілі біту – жалаңдық экономикаға аса қажетті тіл болып отыр, ағылшын тілінде өлем сөйлейді. Білімнің қалып орыстарда өкес, ағылшынларда (ағылшын тілінде) болып отыр. Ағылшын тілі – БҰҰ-ның бекіткен алтын тілдерінің көгілісі, қаршықалық қарам-қатынас жасудың, экономика мен бейнесің, ғылым-білімнің тілі.

Мемлекеттік тілің өнге әлдеріңе қарам-қатынасының арақалда қазіргі таңда жетім жетім жетімдітері қаршыма... Ал сол жетімдітерге қол жеткізу үшін өнге тілің мәңгеру қажеттілігі күшпен күште мақымдылығы арттыра қаршыма ашық. Бүгінгі таңда үш тілден, өткі қазак, орыс, ағылшын тілдеріңе өнге, тағы да басқа тілдерді біту білімді қоғамымызға, мемлекетіміздің өсіп-өркендеуіне зор үлес қосары өкелісі. Ең бастысы көптілілігі ашымық өсте салтау, ойнау қабілетің арттырып, өшкілі, талшар болуына шетің өсері зор өкелі ғылым тұрғыдан делелденген. Көптілілігі білімді өлімде Әлбасымның «үш тұрғын тіл» саласын бастау алған. Осыдан орай бүгінгі таңда қоғамымыздағы қай саласы болмасын көптілілігі мемлекетіміздің қажеттілігі арғуда. Оның өкелісі сөбәтері бар [6, 17].

Бірақ өкелісі көрсетілі мемлекет өсте ұстаған дұрыс, ақалыман, ғалым Әбуғали Қайдар ағылшын «Бір мемлекеттегі адамдарды бір мақсат-мұратқа жетімасының, бір идеясына қаршыма өшкірінін қуы – тілі». Үш түркі тіл қаршықты бір арақал-мұратқа қаршықты дұрыс жетімасы алады? Қаршықты өзі үш жетім бекітіп жетім жетімділігі бар ма? «Қосімділіктің» бір ұшасын «Ала

тілінен қол ұзген әлеуметтік жіктелу» (Ө.Қайдар) пәлде болуына емес соқты емес пе?

«Үш тілді бірдей білу керектігі, реформасын дұрыс түсінбей, түсінсек те, басымықтың қай тілде өкемін мойындамай жүргендер көп. Жалпы өзі «үш тұтырам тіл» деген сөз тіркесінің өзі саяси құрылым. Тұтыр сөзі тек қана қызақ тілге қолданылуы тиіс. Қызақ тілі ама тілі ретінде бір жүк арқаласа, мемлекеттік тіл ретінде тағы бір жүк арқалайды. Тілі арнақ болмай, қоғамның арнақ проблемалары да шешілуі мүмкін емес» (Асылы Осман). «Үштілділік дегеніміз – бір тіл, яғни қызақ жеріндегі қызақ тілінің негізінде қалған орыс пен ағылшын тілін қоса пайдалану; тағы да қайталанбайтын, тек ама тіліміздің негізінде. Ал, үш тұтырты тіл деген мүлдем басқа мағына береді. Тұтыр біреу қана болуы тиіс, үш тұтыр болмайды. Ең бастысы қызақ тіліне басымық берілуі керек, тек осы принципте ама қосымша екі тіл қосары қолданыс тілдер ретінде қабылдануы тиіс» (Бақыржан Хасанов). «Не десең те, үш тілді үйрену, қолдану ақын бір сызықтық бойына емес, ең болмаса үш сызыққа арқапысының өз арнын көрсетіп қатын ереже керек. Мүмкін, ондай тілдік саясаттың да оң нәтижесі көрінгі қалар» деп тікір ашық тікір білдірген қоғам қайрамыкерлеріміздің ұстанымдары рәт ұяһ де, ораси тұраарнылық ұяһ де көп қалды қалдарды қажет етеді [7].

Сөзге «үштілділік» ер тіл өз қыметін адал атыруы тиіс: қызақ тілі – мемлекеттік тіл, орыс тілі – ұлтаралық тіл, ал ағытшық тілі – жаһандық экономикаға кіру тілі. Мемлекет ішінде қыметке барлық салаларда бір-ақ тіл, ол – мемлекеттік тіл қымет ату керек те, ал мемлекет сыртында өз тіл қымет атырса да алу тұдырмайды. Рәсімде мемлекет «үштілділік» пәс «үштірғырлық» деген ұста-тықтарды бір-біріне айтып атырата ату керек. Сөбөбі өкі ұтытшық жетелер түпкі атытшы өкі басқа.

Қызақ тілінің тағырағы А.Байтұрсыұлының артық айтағын азмет көзде-көм. «Қызақ» гәзетінің бір сәтінде: «Арнамыла ар түрлі жұрт кіріскенде солармен қатар атымыз жоқалмай, қызақ ұяһы болып тұра аламыз ба? Осы – біздің мәселеміз дәмбекішінің ұяқымылды болетін мәрсә. Басқа жұртпен арнасында өз алдына ұяһ болып, өз алдына тілі бар, өз тілінде жапылап сөзі (әдебиеті) бар жұрттар тұрады. Өзі тілімен сөйлесек, өз тілінде жапылап жұрт еш ұяқымына жоқалмайды. Ұяһның сарналуына да, жоқалуына да себеп болатын мәрсенің ең қыметісіміз – тіл. Сөзі жоқалған ұяһның өзі де жоқалады. Өзі ұяһына басқа жұртты қосамын дегендер, әуелі сол жұрттың тілін алдыруға тұрысады. Егер де біз қызақ деген ұяһ болуды тілесек, қарын ашық ұяһымен бірге, тіліміздің де сарналу қыметін қатар ойлауымыз керек» – деп дәмек қызақ болатын.

«Алғашқы Қызақстандағы жастар анығы білсе тиіс: мемлекеттік тілді білемейтін, мемлекеттік ораңдарда қымет көрсету саласында, құқық қорғау ораңдарында немесе сөн саласында жұмыс істеу мүмкін болмайды. Ұяқы бар, мүмкіндік бар, мемлекеттің қыдағы бар – өз функцияларында қыметіңің деңгейде жұтала атыру ұяһы тілді үйрену керек» [1, 206], – деп албасы Н.Ә. Назарбаев 2006 жылы Қызақстан халықтары Ассамблеясының ХІІ сессиясында атық тұра, қызақ қолға атытуды тапысрған болатын. Арада 10 жылдан астам ұяқыт өтті. Ұяқыт бар, ұяқылық бар деген албасы сөзің тағы да қыметке ала отырып, тақ жастар емес, аға бұяқта да айтырғымыз сол – өкі де ұяқыт бар. Сөбөбі Қызақстан Рәспубликасында тілдерді дәмелту мәс қолдағудың 2011-2020 жылдарға арнаған мемлекеттік бағдарламасының 2017-2020 жылдар аралығындағы үштілді қыметке сөйткөс, мемлекеттік тілді мәңгерген өрсөк тұрағылардың үлесің «Қымет» тапысрудың қыметіңің бөйөкше 2020 жылға қарай – 95% құрау қымет.

Сөзге 2-3 жыл алғаш үшті тарық құрамы құбылыстарды бастап отырағын, жаңа бөйбөктерге тоғы жыл болды. Албасының «Мәңгілік өкі» қыметы, «Үштілділік» мәсәлесі – бір-бірімен бас-алғы ұштысың жеткөс жеткөс қыметке, қызақ қыметке жаңа бөйөкше шығуына қымет атытуды, бөйып қыметтердің ішкөрі бөйбөктерге жол тартар сөктерді сөкәт болып отыр. «Үштілділік» мәсәсә Қызақстан Рәспубликасында қыметіңің қыметке қызақ қыметке мүддөсі үшін шешілу қымет.

«Мәңгілік өкі – қызақ қыметке ұштық қымет» деп ұшты ұяһ қыметіңің атытудың албасы үштіңіңде қызақ қыметке бірге атырғымыз өмір сүріп қыметің ала тіліміз қызақ тіліңде де қыметке мәңгіге мәңгіге.

Бұл – тек қызақ қыметке ғала емес, барша Қызақстан ақыметтарың алға жеткөккің, жеткөккің «қызақстандыратың», «біріңдөккің» сөкәт деп түсіңеміз.

Бұл – Қызақстанда өмір сүретін ер ұлт тарық мәс мәдәккөккің қыметтары дөкәс сөз емес, керісінше, Қызақстанда тұратың этностардың тілдерің сөкәт атырғын, ұлт бірліңің қыметіңде ала мәккөккің факторы ретінде мемлекеттік тілдің көк зүккөккің қолданысың қыметке сөкәт үштіңіңді тіл сөкәтке жеткөс болып табылады.

Бұл – теуәсің алғаш барша ақыметтарың қыметке, бірліңге, тағулықта өмір сүрудің бірің-бір қыметі дөкәс сөз.

Бұл – ұлт бірағылтігі мен ұлттық құпиясілдістің негізі ықпалы. Ұлт бірағылтігі көксөгелі әліміздің ұстағыш отырағы салғаты тіл бірағылтігі де мәңгілі. Сөбелі тіл бірағылтігі – барша қазақстандықтардың өміршеңдік пен ықпалықтың берік келісі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 *Мемлекеттік тіл саясаты (информативтік-қолжетімдік әдісімен жазылған). – Алматы: «Ш.Шоқанұт» атындағы Пәлдені дамытудың республикалық үйлестіру-әдістемелік орталығы». 2014. – 17 б.*

2 *Василь Н.В., Голово Е.В. Социолінгвистика и социолінгвистикалық тіл. – СПб., 2004. – 39 б.*

3 *Исследования официальной языковой политики.*

https://ru.wikipedia.org/wiki/Официальный_язык_Европейского_союза 07.11.2007.

4 *«Мемлекеттік тіл саясаты: терминология, аудармашы, ресми құжат тілі» атты халықаралық ықпалы-ғылым. конф. – Алматы: «Аныс» баспасы. 2007. – 66 б.*

5 *«Мемлекеттік тіл саясаты және тіл мәдениетінің өкілеті мәселелері» атты II Халықаралық ықпалы-ғылым. конф. материалдары. – Отыр: «Ақиқат» баспасы. 2008. – 26 б.*

6 *Баймурзина А.А. Қазақстандағы көптілділік ықпалының арқылы. // Абая ат. ҚазНПУ. Хабаршы. Филология ықп. сер. – 2016. – №4 (58). – Б.17-21.*

7 *Асылы О., Қасанов Б., Әбішев Д. «Қазақ тілі тек қазаққа ықпал керек» // Желі, 21 ақпан, 2017. – Б.2-3.*

К.К. Қурбаев¹, Д.Н. Еселбаева²

^{1,2} *Қазақстан Республикасының ұлт-аралық университетінің атындағы Алматы университеті,
Алматы, Қазақстан*

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ЯЗЫКОВАЯ ПОЛИТИКА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Резюме

В этой статье проводится анализ языковой политики с точки зрения социолінгвистических убеждений. Языковая политика – это основной коммуникативный фактор какаго-либо государства, граждане которого свободно владеют государственным языком, язык этот свободно используется в административной, социальной, образовательной, здравоохранительной и научной деятельности, а также является фундаментальным составляющим языковой политики. Основным принципом языковой политики – придерживаться единой идеологии в отношении общей цели, несмотря на национальность, религиозные предпочтения, статус, возраст, пол и социальные различия граждан.

Языковая политика в структурно-смысловом аспекте связана с такими основными социолінгвистическими терминами и определениями, как: языковое планирование, закон о языке, языковая ситуация, языковое право, витальность языка, языковой конфликт, языковое неравенство, полилінгвизм, билінгвизм.

В статье с помощью фактического материала показывается различие и сложность языковой политики многонациональных государств в отличие от государств, где привалитирует двуязычие или моноязычие.

Ключевые слова: языковая политика, политически выгодное решение, языковой статус, витальность языка, триязычие, закон о языке

K. Kurabayev¹, D. Yeselbayeva²

^{1,2} *Al-Farabi Kazakh National University,
Almaty, Kazakhstan*

STATE LANGUAGE POLICY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Summary

This article analyzes language policy from the point of view of sociolінгвистic convictions. Language policy is the main communicative factor of any state whose citizens are fluent in the state language. this language is freely used in administrative, social, educational, health and scientific activities, and is also the fundamental component of language policy. The basic principle of language policy is to follow a common ideology in relation to a common goal, despite nationality, religious preferences, status, age, gender and social differences of citizens. Language policy in the structural and semantic aspect is associated with such basic sociolінгвистic terms and definitions as: language planning, language law, language situation, language law, language vitality, language conflict, linguistic inequality, polylingualism, bilingualism. In the article, with the help of factual material, the difference and complexity of the linguistic policy of multinational states is shown, unlike states where bilingualism r monolingualism is brewing.

Keywords: language policy, politically advantageous solution, language status, language vitality, trilingual, law on language